

Risikovurderinger for to kategorier av mat- og drikkevarer

En rapport for Direktoratet for forvaltning og IKT (DIFI) av Rosie Sharpe

Innhold

Innledning	3
Metoder og data	3
Mat- og drikkevarer	4
Kaffe, te og varme sjokoladedrikker	9
Frukt og grønnsaker	16

Innledning

Jeg har utført risikovurderinger for fem produkter innenfor to produktkategorier (mat- og drikkevarer; IT-utstyr) på vegne av Direktoratet for forvaltning og IKT (DIFI). Risikovurderingene bruker samme metode¹ som de tidligere risikovurderingene utført av Swedwatch for fem produktkategorier (møbler, medisinsk utstyr, kontorrekvisita, leke- og sportsutstyr, klær og fottøy). Denne innledningen, inkludert avsnittet om metoder og data, er skrevet av Swedwatch.

Risikovurderingene tar sikte på å gi informasjon om potensielle uheldige virkninger på arbeidstakerrettigheter og menneskerettigheter i leverandørkjedene til de valgte produktene. Rapportene vil kunne gi offentlige oppdragsgivere veiledning om betydningen av sosiale hensyn i deres anskaffelsespraksis og når slike kriterier kan være relevant og brukes. Risikovurderingene vil også forbedre lesernes forståelse av hva de skal se etter når de gjør oppfølging av leverandører.

Det er viktig å merke seg at risikovurderingene ikke har som mål å saumfare eller beskrive leverandørkjeden til et bestemt merke eller en bestemt leverandør. Hensikten er å gi en generell forståelse av de potensielle risikoene som er knyttet til produktet generelt.

Hvert produkt er beskrevet basert på komponenter og materialer som brukes i produktet. Den generelle leverandørkjeden blir presentert i en tabell, sammen med et fortellende og forklarende avsnitt. Der det er formålstjenlig, består tabellen med leverandørkjedene av tre deler: sammenstilling eller fremstilling, komponent og råvarer eller ingredienser, og en oversikt over de fleste relevante landene.

De generelle risikoene skisseres, og de mest negative risikoene for hvert trinn i leverandørkjeden oppsummeres i en innledende tabell for å gi en oversikt. Graderingen nederst i risikomatriksen angir en kombinasjon av *alvorsgrad* og *sannsynlighet* for en risiko, og har som mål å gi veiledning om hvor hovedrisikoene befinner seg i leverandørkjeden. Når et produkt for eksempel er montert i omtrent like stor grad i en kontekst med høy risiko som i en kontekst med lav risiko, vil risikoen bli gradert lavere enn hvis produktet hovedsakelig er montert i et miljø med høy risiko. Det betyr også at selv om det er oppført en rekke potensielt alvorlige risikoer i kolonnen, kan risikoen fortsatt anses som lav hvis det er sannsynlig at produksjonen for det meste finner sted i sikre og gode prosesser i et miljø med lav risiko.

Risikoene er gradert i følgende kategorier:

Svært lav risiko	Lav risiko	Middels høy risiko	Høy risiko	Svært høy risiko

Metoder og data

Dataene som brukes til risikovurderingene, kommer hovedsakelig fra rapporter, artikler, filmer og akademisk forskning. Til kartlegging av leverandørkjeder ble det brukt handelsdata, ettersom gjennomsliktighet og sporbarhet ofte er begrenset. Hva angår risikovurderingene for møbler, medisinsk utstyr, kontorrekvisita, leke- og sportsutstyr samt klær og fottøy (risikovurderingene som ble utført av Swedwatch), ble leverandører, og i mindre grad bransjeorganisasjoner/-tiltak, også intervjuet for å bidra til forståelsen av leverandørkjedene. Derfor viser dataene om

¹ Except that the Swedwatch risk assessments relied on trade data and, to a less extent, information from Norwegian companies, to map supply chains whereas these risk assessments rely on trade data only.

leverandørkjedene, spesielt på komponent- og råvarenivå, sannsynligheten for at et bestemt produsentland er inkludert i leverandørkjeden. Dataene for leverandørkjedene kan derfor ikke anses som eksakte for hvert enkelt produkt som er anskaffet av norske anskaffelsesmyndigheter, men som et generelt estimat.

Denne rapporten ble skrevet i mars–april 2018.

Mat- og drikkevarer

Produkt	Fremstilling*	Råvarer*
Mat- og drikkevarer	Lav risiko	Høy risiko
Te, kaffe, varme sjokoladedrikker	Lav risiko	Svært høy risiko
Frukt	I/T	Høy risiko
Grønnsaker	I/T	Høy risiko

* Gjelder produkter som importeres til Norge. Risikoene forbundet med produkter som dyrkes og/eller fremstilles i Norge, er ikke vurdert her.

Landbrukssektoren florerer av påstander om brudd på menneskerettigheter og skadevirkninger på miljøet. Dette gjelder ikke minst bruk av barnearbeid og tvangsarbeid, slavelignende arbeidsforhold, svært lave lønninger, usikker bruk av plantevernmidler og andre helse- og sikkerhetsproblemer samt begrensninger på folks rett til å melde seg inn i fagforeninger.

Av produktene som vurderes her, dyrkes te, kaffe, kakao, rørsukker og bananer i tropene, der risikoen for slike misligheter vurderes som svært høy. Bruken av barnearbeid og tvangsarbeid er utbredt og godt dokumentert i alle disse næringene.

Mesteparten av de andre produktene som vurderes her – tomater, løk, salat, agurk, appelsiner, epler og druer – importeres fra EU-land, og spesielt fra Spania og Italia der det foreligger tallrike godt dokumenterte tilfeller av at migranter arbeider under vår tids slaveforhold med ulovlig lave lønninger og urimelig lange arbeidsdager. Seksuelle overgrep mot kvinnelige migranter sies å florere, og i Italia har arbeidslederne iblant tilknytning til mafiaen. Norge importerer en rimelig andel av sine appelsiner fra Israel, der frukten kan være dyrket på ulovlig okkupert land.

Bransje- og sektorinitiativer

Sertifisering²

Fairtrade

Fairtrade er en sertifiseringsordning for varer fra utviklingsland, som omfatter menneskerettighetskriterier. Barnearbeid og tvangsarbeid må ikke benyttes, arbeiderne må lønnes rettfærdig, og det må ikke forekomme diskriminering.³ Plantevernmidler og kjemikaliebruk er

² IISD, [State of sustainability initiatives, tea market](#), Accessed March 2018

³ World Fair Trade Organisation, [10 principles of fair trade](#), accessed March 2018

begrenset, men ikke forbudt.⁴ Te, kaffe, kakao og bananer er de landbruksproduktene som oftest er sertifisert.⁵

Fair Labelling Organization (FLO) utvikler og gjennomgår kravene i Fairtrade-sertifiseringen; Fairtrade Norge er medlem av denne organisasjonen.⁶ Standardene må oppfylles av alle organisasjoner i leverandørkjeden, fra produsenter via importører til forhandlere.

Økologisk

Økologisk mat er sertifisert som produsert uten bruk av landbrukskjemikalier. Alle leverandører av økologiske matvarer i Norge er sertifisert av Debio, som kontrollerer at produktene overholder norske forskrifter, som er basert på EU-forskrifter.⁷ Det er identifisert høy risiko for usikker bruk av plantevernmidler i flere av produktene i denne rapporten; anskaffelse av økologiske matvarer vil praktisk talt eliminere denne risikoen og også redusere næringens påvirkning av det biologiske mangfoldet.

Rainforest Alliance Certified

Rainforest Alliance-logoen med den grønne frosken viser at et produkt oppfyller miljømessige, sosiale og økonomiske standarder. Denne ordningen krever tilslutning til standarder for arbeidsforhold og miljø- og naturvern.⁸ Nesten en femtedel av all te som produseres globalt, dyrkes på plantaser som er Rainforest Alliance Certified™, inkludert 95 % av teplantasjene i Kenya⁹ og 5 % av verdens kaffeplantaser.¹⁰ Rainforest Alliance-standardene er blitt kritisert for å være mindre strenge enn Fairtrade- eller økologiske standarder. For eksempel trenger bare 30 % av produktet komme fra en Rainforest Alliance-sertifisert plantasje.¹¹

Sertifiseringsordningen Sustainable Agriculture Network (SAN) er nå eid og styrt av Rainforest Alliance.¹²

UTZ-sertifisert

UTZ er en bærekraftig sertifiseringsordning for kaffe, te, kakao og hasselnøtter, og er verdens største ordning for denne typen for kaffe og kakao.¹³ I januar 2018 ble Rainforest Alliance slått sammen med

⁴ [Fairtrade](#)

⁵ Ethical Consumer, [Ethical Consumer looks at the full range of fair trade and alternative ethical trading standards](#), 2007

⁶ Ethical Consumer, [Ethical Consumer looks at the full range of fair trade and alternative ethical trading standards](#), 2007; Fairtrade Norge, [homepage](#) and [sertifisering og kontroll](#), accessed March 2018

⁷ Debio, [Information in English](#), Accessed March 2018

⁸ Rainforest Alliance, [What Does Rainforest Alliance Certified™ Mean?](#), 25 October 2016

⁹ Rainforest Alliance, [A Look at the Impacts of Rainforest Alliance Certification on Tea Farms](#), 15 December 2016

¹⁰ Rainforest Alliance, [Coffee: The Story In Your Cup](#), 22 September 2015

¹¹ Ethical Consumer, [Ethical labels](#), January 2014

¹² Rainforest Alliance, [The Rainforest Alliance Assumes Full Ownership of Certification System](#), Accessed March 2018

¹³ UTZ, [About us](#), Accessed March 2018

UTZ. Den nye organisasjonen vil bruke navnet Rainforest Alliance.¹⁴ Ordningen angir hvilke dyrkingsmetoder og arbeidsforhold som skal gjelde.¹⁵

Sektorspesifikk sertifisering

Bananer – GlobalG.A.P.

GlobalG.A.P. er en sertifiseringsordning for landbruksproduksjon, kvegdrift og akvakultur.¹⁶ Forhandlere bruker sertifiseringen til å forsikre seg om at et produkt kan spores tilbake til gården det kom fra; det innebærer ikke å sette en etikett på sluttproduktet.¹⁷ 8 % av verdens bananproduksjon er sertifisert av GlobalG.A.P.

Kaffe – Global Coffee Platform (GCP, tidligere 4C)

GCP er et første skritt i retning av Fairtrade-, Rainforest Alliance-, UTZ- eller andre former for sertifisering. Ordningen gir ikke i seg selv sikkerhet for at råvaren er produsert på en bærekraftig måte. Den er i stedet innrettet mot kaffebønder, uansett hvilket nivå de er på, for å få dem til å bedre sin praksis.¹⁸ Det er en førsteparts godkjeningsordning¹⁹ – med andre ord er det bøndene selv som vurderer hvorvidt plantasjen oppfyller plattformens standarder.

Kaffe – Nespresso AAA (PRIVAT MERKE)

Sertifiseringsordningen Nespresso AAA er et samarbeid mellom Nespresso og Rainforest Alliance, der plantasjer vurderes ut fra hvorvidt de oppfyller standarder for bærekraft og kvalitet på kaffen.²⁰

Kaffe – Starbucks' C.A.F.E. Practices (PRIVAT MERKE)

C.A.F.E. Practices sikrer at sertifiseringsordningen The Starbucks' C.A.F.E. (Coffee And Farmer Equity) Practices vurderer hvorvidt kaffen er bærekraftig dyrket og behandlet, ved å evaluere økonomiske, sosiale og miljømessige forhold etter et definert sett av kriterier. Ifølge en konsekvensutredning utført av Conservation International, har C.A.F.E. Practices i betydelig grad hjulpet over en million arbeidere sysselsatt på deltakende gårdsbruk.²¹

Sukkerrør – Bonsucro

¹⁴ Rainforest Alliance, [What Does Rainforest Alliance Certified™ Mean?](#), 25 October 2016

¹⁵ UTZ, [Certification](#), Accessed March 2018

¹⁶ GlobalG.A.P., [What we do](#), Accessed March 2018

¹⁷ GlobalG.A.P., [What is Global G.A.P.](#), Accessed March 2018

¹⁸ 4C, Global Coffee Platform, [Joining forces for a better coffee world](#), Accessed March 2018

¹⁹ IISD, [State of sustainability initiatives, tea market](#), Accessed March 2018

²⁰ Nestle, [Nespresso AAA Sustainable Quality™ Program : a triple-win collaboration between Nespresso and the Rainforest Alliance](#), Accessed March 2018

²¹ SCS Global Services, [Starbucks C.A.F.E. Practices](#), Accessed March 2018

Bonsucro er en bransjeeid sertifiseringsordning som evaluerer dyrkere og mølleiere etter økonomiske, miljømessige og sosiale standarder. 25 % av landarealet som brukes til dyrking av sukkerrør, disponeres av selskaper som er medlem av Bonsucro.²²

Te – The Ethical Tea Partnership

The Ethical Tea Partnership samarbeider med teprodusenter og småbrukere for å hjelpe dem å oppfylle internasjonalt anerkjente sosiale og miljømessige standarder. Det er ingen egen sertifiseringsordning.²³

²² Bonsucro, [What is Bonsucro](#), Accessed March 2018

²³ Ethical Tea Partnership, [What we do](#), Accessed March 2018

Kaffe, te og varme sjokoladedrikker

Sammendrag av de mest alvorlige risikoene

Produkt	Fremstilling	Råvarer	
Kaffe	Fagforeningsrettigheter ikke respektert	Barnearbeid Tvangsarbeid Usikre arbeidsforhold Lave lønninger Dårlige boforhold Fagforeningsrettigheter ikke respektert	Svært høy risiko
Te	Fagforeningsrettigheter ikke respektert Forurensning av mikroplast	Barnearbeid Usikre arbeidsforhold Dårlige boforhold Lave lønninger Fagforeningsrettigheter ikke respektert	Svært høy risiko
Kakao		Barnearbeid Tvangsarbeid Usikre arbeidsforhold Dårlige boforhold Lave lønninger Fagforeningsrettigheter ikke respektert	Svært høy risiko
Sukker		Barnearbeid Tvangsarbeid Usikre arbeidsforhold Lave lønninger Fagforeningsrettigheter ikke respektert	Svært høy risiko
	Lav risiko	Svært høy risiko	

Produktene

Kaffe lages av bønnene fra kaffeplanten. De kan importeres rå eller ristede.

Svart te lages av de gjærede bladene fra tebusken, mens grønn te lages av blader som ikke er gjæret.

Varme sjokoladedrikker lages av kakao, sukker og melk (frisk melk eller tørrmelk).

Både te og kaffe kan tilsettes melk eller sukker, men fordi den friske melken i overveiende grad kommer fra norske gårdsbruk og ikke importeres, vurderes bare risikoene knyttet til sukker, i det følgende.

Leverandørkjeden

Norge importerer om lag to tredjedeler (64 %) av sin **kaffe** uristet, og om lag en tredjedel (36 %) ferdig ristet.²⁴ De uristede kaffebønnene kommer direkte fra produsentlandene, der de største er Brasil (36 %), Colombia (32 %), Guatemala (11 %) og Kenya (7 %).²⁵ Mesteparten (58 %) av de ristede kaffebønnene kommer fra EU-land, og nesten halvparten (41 %) av denne andelen kommer fra Sverige. Andre land som Norge importerer ristede kaffebønner fra, er Sveits (27 %) og Brasil (13 %).²⁶

Norge importerer mesteparten (82 %) av den **svarte teen** fra EU-land, hvorav 71 % kommer fra Polen.²⁷ Vi importerer også noe svart te direkte fra produsentlandene: Sri Lanka (7 %), Kina (7 %) og India (3 %).²⁸ Polen importerer mer enn halvparten av sin svarte te fra Sri Lanka (40 %) og India (16 %). Nesten alt det resterende kommer fra land som ikke produserer te selv, men primært importerer fra Kina, India og Sri Lanka.²⁹ Tallene er svært like for **grønn te**: 73 % importeres fra EU, hvorav 54 % kommer fra Polen, 17 % fra Belgia og 16 % fra Storbritannia. Vi importerer også noe grønn te direkte fra produsentland: Kina (7 %) og Sri Lanka (7 %).³⁰

Varme sjokoladedrikker kan importeres på to måter: som ferdiglaget pulver til varm sjokolade, der kakao, sukker og melkepulver allerede er blandet, eller som de enkelte komponentene (kakaopulver, sukker, melk). Når det gjelder pulver til varm sjokolade, importerer Norge praktisk talt alt (99 %) fra EU-land, hvorav det aller meste (85 %) kommer fra Sverige.³¹ Vi importerer også praktisk talt alt (95 %) kakaopulver (uten tilsatt sukker) fra EU-land, hvorav mesteparten (83 %) kommer fra Nederland. Praktisk talt alt (99 %) sukker kommer fra EU-land, hvorav mesteparten (79 %) fra Danmark.³² Melken kan være frisk melk eller tørrmelk. Hvis den er frisk, betyr dens lett bedervelige karakter at den sannsynligvis kommer fra norske gårdsbruk (Norge importerer bare en brøkdel (USD 100 000) frisk melk). Norge importerer nesten all (95 %) tørrmelk fra EU-land, hvorav Danmark, Tyskland og Sverige leverer mer enn halvparten. EU-land importerer kakaobønner fra Elfenbenskysten (35 %), Ghana (21 %), Kamerun (14 %) og Nigeria (13 %).³³ Den internasjonale

²⁴ UN Comtrade, [Norway's official customs statistics](#), 2017

²⁵ UN Comtrade, [Norway's official customs statistics](#), 2017

²⁶ UN Comtrade, [Norway's official customs statistics](#), 2017

²⁷ UN Comtrade, [Norway's official customs statistics](#), 2017

²⁸ UN Comtrade, [Norway's official customs statistics](#), 2017

²⁹ UN Comtrade, [Poland's official customs statistics](#), 2016 (2017 data not available); FAO, [World tea production and trade](#), 2015

³⁰ UN Comtrade, [Norway's official customs statistics](#), 2017

³¹ UN Comtrade, [Norway's official customs statistics](#), 2017

³² UN Comtrade, [Norway's official customs statistics](#), 2017

³³ UN Comtrade, [Netherlands official customs statistics](#), 2017

kakaoorganisasjonen oppgir også Indonesia som en betydelig produsent.³⁴ Verdens største sukkerprodusenter (fra sukkerrør eller sukkerroer) er Brasil, India og EU.³⁵

Fremstilling	Komponenter	Råvarer
Malt kaffe eller pulverkaffe: EU, især Sverige, Sveits, Brasil	Ikke relevant	Kaffebønner: Brasil, Colombia, Guatemala, Kenya Sukker: Brasil, India, EU
Svart te: EU, især Polen, Sri Lanka, Kina, India Grønn te: EU, især Polen, Belgia og Storbritannia, Kina, Sri Lanka	Ikke relevant	Te i løsvekt: Kina, India, Sri Lanka Sukker: Brasil, India, EU
Varme sjokoladedrikker: EU, især Sverige	Kakao: EU, især Nederland Sukker: EU, især Danmark Tørrmelk: EU, især Danmark, Tyskland og Sverige	Kakaobønner: Elfenbenskysten, Ghana, Kamerun, Nigeria, Indonesia Sukker: Brasil, India, EU

Risiko

Kaffe

Se avsnittet om varme sjokoladedrikker nedenfor angående risikoer knyttet til melk og sukker.

Norges malte kaffe eller pulverkaffe er som oftest importert fra EU, Sveits eller Brasil. Risikoen for brudd på menneskerettighetene i EU og Sveits vurderes som svært lav. Når det gjelder fabrikker i Brasil, er det en fare for at fagforeningsrettigheter ikke respekteres fullt ut³⁶, og for at lønningene er lave.

De viktigste produsentene av kaffebønner som importeres til Norge, er Brasil, Colombia, Guatemala og Kenya.

Barnearbeid er et betydelig problem på mange kaffeplantasjer, inkludert i Brasil³⁷, Guatemala³⁸ og Kenya³⁹. I Minas Gerais, som er Brasils største kaffeproduserende delstat, anslås det at 116 000 barn i

³⁴ International Cocoa Organization, [Production statistics](#), 2016-2017

³⁵ International Sugar Organization, [10 largest sugar producers in 2016](#)

³⁶ ITUC, Survey of violations of trade union rights in [Brazil](#), 2016-2017

³⁷ Christian Aid, [Modern Slavery in Brazil](#), 2017

³⁸ Journal of Human Rights at NYU, [Human Rights and the Fair Trade Coffee Industry](#), 23 March 2017

³⁹ Oxfam, [Grounds for change](#) [date unclear]

alderen 5–17 år arbeidet i landbruket i 2013, og at 60 000 av dem var under 14 år gamle.⁴⁰ En undersøkelse av 372 migrantarbeidere på kaffeplantasjer i Guatemala fant at 85,8 % oppga at barna deres hjalp til med innhøstingen av kaffebønnene, og 98,8 % oppga at barn hadde arbeidet på den forrige plantasjonen de hadde vært ansatt på.⁴¹ I Kenya anslås det at 30 % av kaffeplukkerne på plantasjene er under 15 år gamle.⁴²

Tvangsarbeid er også et problem⁴³. Data fra brasilianske myndigheter viser at forhold «sammenlignbare med slaveri» er sett på plantasjer, med væpnede vakter som hindrer arbeiderne i å forlate eiendommene.⁴⁴ To av de største kaffeprodusentene, Nestlé og Douwe Egberts, har innrømmet bruk av tvangsarbeid på kaffeplantasjer i Brasil,⁴⁵ til tross for at Brasil har gjort fremskritt når det gjelder å takle tvangsarbeid innenfor landbruket. Landbruksdepartementet har publisert en liste over «skitne» arbeidsgivere som benytter seg av moderne slavemetoder.⁴⁶ Både Nestlé and Jacobs Douwe Egberts har innført etiske retningslinjer der de krever at deres leverandører skal overholde forskjellige internasjonale menneskerettighetskonvensjoner og Den internasjonale arbeidsorganisasjonens kjernekonvensjoner.⁴⁷

Det kommer hyppige rapporter om at arbeidere på kaffeplantasjer i Brasil bruker plantevernmidler som er forbudt i EU, og at de ofte bruker dem uten verneutstyr.^{48 49} Det er sannsynlig at disse risikoene også gjelder plantasjer andre steder i verden.⁵⁰

Brasilianske fagorganisasjoner anslår at så mange som halvparten av alle kaffearbeidere arbeider uten kontrakt, og nevner andre utfordringer som underbetaling og alvorlige arbeidsulykker.⁵¹ I Kenya blir det rapportert om at seksuell trakassering, dårlige boforhold, lave lønninger og dårlige arbeidsforhold er vanlig på kommersielle kaffefarmer.⁵² En undersøkelse blant migrantarbeidere på kaffeplantasjer i Guatemala fant at 59 % slet med å dekke sine daglige levekostnader.⁵³ I mange land har arbeiderne ingen signert kontrakt de kan vise til for å sikre at de mottar lønnen de har krav på. Lave lønninger er et problem i mange land.⁵⁴ Migrantarbeidere på kaffeplantasjer bor ofte i boliger av svært dårlig kvalitet under innhøstingen.⁵⁵ Det foreligger noen beviser på at den atlantiske regnskogen i Brasil blir ryddet for å gi plass til kaffeplantasjer.⁵⁶

⁴⁰ Danwatch, [Bitter kaffe](#), 2 March 2016

⁴¹ Journal of Human Rights at NYU, [Human Rights and the Fair Trade Coffee Industry](#), 23 March 2017

⁴² Oxfam, [Grounds for change](#) [date unclear]

⁴³ Danwatch, [Bitter kaffe](#), 2 March 2016

⁴⁴ Reuters, [Transparency boosts Brazil's fight to tackle modern slavery on coffee farms](#), 18 April 2016

⁴⁵ The Guardian, [Nestlé admits slave labour risk on Brazil coffee plantations](#), 2 March 2016

⁴⁶ Reuters, [Transparency boosts Brazil's fight to tackle modern slavery on coffee farms](#), 18 April 2016

⁴⁷ Danwatch, [Bitter kaffe](#), 2 March 2016

⁴⁸ Danwatch, [Bitter kaffe](#), 2 March 2016

⁴⁹ Danwatch, [Bitter kaffe](#), 2 March 2016

⁵⁰ Miguel Zamora is the Head of the Americas Region for UTZ, Daily Coffee News, [Farmworkers Left Behind: The Human Cost of Coffee Production](#), 17 July 2013

⁵¹ Danwatch, [Bitter kaffe](#), 2 March 2016

⁵² Kenya National Commission on Human Rights, [National action plan on business and human rights](#) [accessed March 2018]

⁵³ Journal of Human Rights at NYU, [Human Rights and the Fair Trade Coffee Industry](#), 23 March 2017

⁵⁴ Miguel Zamora is the Head of the Americas Region for UTZ, Daily Coffee News, [Farmworkers Left Behind: The Human Cost of Coffee Production](#), 17 July 2013

⁵⁵ Miguel Zamora is the Head of the Americas Region for UTZ, Daily Coffee News, [Farmworkers Left Behind: The Human Cost of Coffee Production](#), 17 July 2013

⁵⁶ Moira Achinelli, masters thesis, [Poverty, coffee cultivation and deforestation in the Brazilian Atlantic rainforest](#) https://www.lumes.lu.se/sites/lumes.lu.se/files/achinelli_moira.pdf, Lund University, 2002-2003

Te

Se avsnittet om varme sjokoladedrikker nedenfor angående risikoer knyttet til sukker.

Norge importerer det meste av sin te fra fabrikker i Polen og fra de fremste produsentene av te, Sri Lanka, Kina og India. Det foregår etter all sannsynlighet brudd på fagforeningsrettigheter i disse landene – jevnlig i Sri Lanka⁵⁷, systematisk i Polen,⁵⁸ og verken Kina eller India kan garantere slike rettigheter.⁵⁹ På de fleste teposer brukes polypropylen til forsegling⁶⁰, og dette stoffet kan brytes ned til små partikler av mikroplast og skade livet i havet.⁶¹

Tebladene kommer trolig fra Kina, India eller Sri Lanka.

Det er rapportert om at tearbeidere i India lever under farlige og uverdige bo- og arbeidsforhold, med ødelagte boliger, dårlige sanitærforhold og lønninger så lave at familier blir underernærte. Det var også en mangel på respekt for helse- og sikkerhetstiltak, med arbeidere som sprayet kjemikalier uten verneutstyr.⁶² 1,4 % av indiske barn i alderen 5–14 år arbeider og går ikke på skole. Mer enn halvparten av dem arbeider i landbruket, blant annet på teplantasjer.⁶³ Teplantasjer i India anklages for diskriminering av migrantarbeidere, noe som er ulovlig i henhold til indisk lov.⁶⁴

Det finnes lite spesifikk informasjon om brudd på menneskerettighetene på teplantasjer i Kina og Sri Lanka, selv om det generelle bildet av landarbeideres kår viser fattigdom og lange arbeidsdager.⁶⁵ I Kina er de siste tiårenes enorme tilstrømning av migranter fra distriktene til de store byene drevet frem av det svært lave lønnsnivået på landsbygda.⁶⁶ I Sri Lanka tjener arbeidere på teplantasjer mindre enn USD 5 per dag.⁶⁷ Barnearbeid er et betydelig problem i Sri Lanka, der det anslås at 9 % av barna i alderen 5–14 år arbeider i stedet for å gå på skole, og de fleste av dem arbeider i landbrukssektoren.⁶⁸

Varme sjokoladedrikker

Varme sjokoladedrikker består av kakao, melk (eller tørrmelk) og sukker.

⁵⁷ ITUC, Survey of violations of trade union rights in [Sri Lanka](#), 2016-2017

⁵⁸ ITUC, Survey of violations of trade union rights in [Poland](#), 2016-2017

⁵⁹ ITUC, Survey of violations of trade union rights in [China](#) or [India](#), 2016-2017

⁶⁰ The Guardian, [An eco-friendly cuppa? Now teabags are set to go plastic-free](#), 28 January 2018; The Guardian, [Most UK teabags not fully biodegradable, research reveals](#), 2 July 2010

⁶¹ US National Ocean Service, [What are microplastics?](#), Accessed March 2018

⁶² BBC News, [The bitter story behind the UK's national drink](#), 8 September 2015; Colombia Law School, [The more things change, The World Bank, Tata and enduring abuses on India's tes plantations](#), January 2014

⁶³ US Department of Labor, [Child labor and forced labor reports](#), 2016; BBC News, [The bitter story behind the UK's national drink](#), 8 September 2015; Colombia Law School, [The more things change, The World Bank, Tata and enduring abuses on India's tes plantations](#), January 2014

⁶⁴ Reuters, [Sustainability certified India tea estates violate worker rights: report](#), 30 August 2016

⁶⁵ Lexis Nexis Legal Newsroom, [Human rights violations served with tea](#), 14 June 2014

⁶⁶ Financial Times, [China migration: At the turning point](#), 4 May 2015; China Labour Bulletin, [Migrant workers and their children](#), Accessed March 2018; China Labour Bulletin, [Employment and wages](#), Accessed March 2018

⁶⁷ New York Times, [A Sri Lankan underdog battles global tea giants](#), 8 January 2010

⁶⁸ US Department of Labor, [Child labor and forced labor reports](#), 2016

Kakaobønnene til varme sjokoladedrikker er sannsynligvis dyrket i Elfenbenskysten, Ghana, Kamerun, Nigeria eller Indonesia, hvor det rapporteres om alvorlige brudd på menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter.⁶⁹

Bruken av barnarbeid i kakaoindustrien er veldokumentert.⁷⁰ Det anslås å være over 2 millioner barn som arbeider på kakaoplantasjer bare i Ghana og Elfenbenskysten, og de fleste av dem utfører risikofylte arbeidsoppgaver.^{71 72} Barn utsettes for farlige kjemikalier og lange arbeidsdager, og de nektes en ordentlig utdanning.⁷³ Mindre hyppig utsettes barn for menneskehandel, holdes mot sin vilje og utsettes for overgrep.⁷⁴

Arbeidere bor ofte i dårlige boliger, arbeider urimelig lange dager og håndterer plantevernmidler uten å bruke verneklær. I Ghana bruker 20 % av bøndene ikke fullt verneutstyr når de håndterer plantevernmidler.⁷⁵ I Nigeria rapporterer bønder om hodepine, tretthet, oppkast og hudproblemer som brannså og kløe etter å ha brukt disse plantevernmidlene.⁷⁶ Kakaoindustrien settes i sammenheng med avskoging i Vest-Afrika, spesielt i Elfenbenskysten og Ghana, der vernede områder hogges ned ulovlig.⁷⁷

I Elfenbenskysten bidro kakaosektoren til finansiering av begge partene i borgerkrigen.⁷⁸

Det foregår jevnlig brudd på fagforeningsrettigheter i Ghana,⁷⁹ systematiske brudd i Elfenbenskysten og Kamerun⁸⁰, og verken Nigeria eller Indonesia kan garantere slike rettigheter.⁸¹

Sukkeret i varme sjokoladedrikker kommer sannsynligvis fra Brasil eller India (der det dyrkes som sukkerrør) eller fra EU (der det dyrkes som sukkerroer). Sukker fra Brasil og India forbindes med brudd på menneske- og arbeidstakerrettigheter, inkludert barnarbeid, gjeldsarbeid, sultelønn og lange arbeidsdager.⁸²

Undersøkelser som er gjennomført i Asia, Latin-Amerika og Afrika, viser at barn i alderen 5–17 år arbeider på sukkerplantasjene og utfører farlige arbeidsoppgaver som manuell innhøsting og bruk av plantevernmidler.⁸³ Tvangsarbeid er blitt knyttet til produksjon av sukkerrør i minst fem land, blant annet Brasil, der folk fra fattige områder, eller vanskeligstilte grupper som migranter, lokkes til arbeidet med økonomiske fordeler eller falske løfter.⁸⁴ Seksuell trakassering er rapportert, i form av at kvinner blir bedt om å utføre seksuelle tjenester i bytte mot jobbmuligheter. I ekstreme tilfeller er

⁶⁹ Make Chocolate Fair, [Human rights and child labour](#), Accessed March 2018

⁷⁰ The Guardian, [Child labour on Nestlé farms: chocolate giant's problems continue](#), 2 September 2015

⁷¹ Make Chocolate Fair, [Human rights and child labour](#), Accessed March 2018

⁷² Tulane University, [Survey research on child labour in West African cocoa growing areas, 2013/14](#), 30 July 2015

⁷³ International Labor Rights Forum, [Cocoa campaign](#), Accessed March 2018

⁷⁴ Fortune, [Behind a bittersweet industry](#), 1 March 2016

⁷⁵ Environmental Systems Research, [Pesticides exposure and the use of personal protective equipment by cocoa farmers in Ghana](#), December 2016

⁷⁶ Journal of human ecology, [Pesticide Use Practices and Safety Issues: The Case of Cocoa Farmers in Ondo State, Nigeria](#), March 2006

⁷⁷ Mighty Earth, [Investigation Links Chocolate to Destruction of National Parks](#), Accessed March 2018; The Guardian, [Chocolate industry drives rainforest disaster in Ivory Coast](#), 13 September 2017; Rainforest Rescue, [Deforestation for chocolate? No thanks!](#), 21 March 2018

⁷⁸ Global Witness, [Hot chocolate: how cocoa fuelled the conflict in Cote d'Ivoire](#), 8 June 2007

⁷⁹ ITUC, Survey of violations of trade union rights in [Ghana](#), 2016-2017

⁸⁰ ITUC, Survey of violations of trade union rights in [Ivory Coast, Cameroon](#), 2016-2017

⁸¹ ITUC, Survey of violations of trade union rights in [Nigeria](#) or [Indonesia](#), 2016-2017

⁸² London School of Economics, Human rights blog, [The Bitter Aftertaste of Sugar](#), 16 December 2015

⁸³ International Labour Organization, [Child labour in the primary production of sugar cane](#), May 2017

⁸⁴ International Labour Organization, [Child labour in the primary production of sugar cane](#), May 2017

de også blitt utsatt for seksuelle overgrep og voldtatt.⁸⁵ Det gis ingen garantier for fagforeningsrettigheter i India⁸⁶, og i Brasil brytes disse rettighetene systematisk.⁸⁷

Praktisk talt alle sukkerroer som dyrkes i Nord-Amerika, er genmodifiserte for å være motstandsdyktige mot ugressmiddelet Roundup, som inneholder glyfosat. Genmodifisert sukker er tillatt brukt i matvarer i EU, mens dyrking ikke er tillatt.⁸⁸

⁸⁵ International Labour Organization, [Child labour in the primary production of sugar cane](#), May 2017

⁸⁶ ITUC, Survey of violations of trade union rights in [India](#), 2016-2017

⁸⁷ ITUC, Survey of violations of trade union rights in [Brazil](#), 2016-2017

⁸⁸ European Commission, [EU register of authorized GMOs](#), accessed March 2018; Food Navigator, [GM sugar beet given all-clear for EU renewal](#), 17 November 2017

Frukt og grønnsaker

Sammendrag av de mest alvorlige risikoene

Produkt	Råvarer	
Tomater, friske	Brudd på arbeidstakerrettigheter – lave lønninger, lange arbeidsdager, ulovlige arbeidsledere Dårlige boforhold Lovlig grense for plantevernmidler overskrides Vann utvinnes ulovlig	Høy risiko
Tomater, hermetiske	Brudd på arbeidstakerrettigheter – lave lønninger, lange arbeidsdager, ulovlige arbeidsledere Koblinger til mafiaen Seksuelle overgrep mot kvinner Dårlige boforhold Barnearbeid	Høy risiko
Løk	Vann utvinnes ulovlig Langreist Fagforeningsrettigheter	Lav risiko
Salat	Brudd på arbeidstakerrettigheter – lave lønninger, lange arbeidsdager, ulovlige arbeidsledere Dårlige boforhold Lovlig grense for plantevernmidler overskrides Vann utvinnes ulovlig	Høy risiko

Agurk	Brudd på arbeidstakerrettigheter – lave lønninger, lange arbeidsdager, ulovlige arbeidsledere Dårlige boforhold Lovlig grense for plantevernmidler overskrides Vann utvinnes ulovlig	Høy risiko
Banener	Barnearbeid Økonomisk støtte til paramilitære grupper Usikre arbeidsforhold Dårlige boforhold Lave lønninger	Svært høy risiko
Appelsiner	Barnearbeid Dyrkes på ulovlige bosettinger på okkupert palestinsk land Usikre arbeidsforhold Dårlige boforhold Lave lønninger Fagforeningsrettigheter ikke respektert Vann utvinnes ulovlig Langreist	Høy risiko
Epler	Lave lønninger Manglende rettsvern	Middels høy risiko
Druer	Barnearbeid Seksuelle overgrep mot kvinner Dårlige boforhold Manglende verneutstyr Manglende fagforeningsrettigheter	Høy risiko

	Lovlig grense for plantevernmidler overskrides	
	Vann utvinnes ulovlig	

Produktet

Frukt og grønnsaker til vanlig forbruk er vurdert: tomater (friske og hermetiske), løk, salat, agurk, bananer, appelsiner, epler og druer. I hvert enkelt tilfelle er det risikoene knyttet til importen av *frisk* frukt og grønt som er vurdert, og risikoene er derfor bare knyttet til landene der produktene ble dyrket, og ikke til risikoer i eventuelle land der de blir bearbeidet.

Leverandørkjeden

De fleste **grønnsakene** Norge importerer til vanlig forbruk, kommer fra EU. 92 % av alle friske tomater kommer fra EU (herav 45 % fra Spania og 43 % fra Nederland). 89 % av alle hermetiske tomater kommer fra EU (herav 86 % fra Italia), og 11 % kommer fra Tyrkia. 58 % av all løk kommer fra EU (herav 46 % fra Spania og 30 % fra Nederland), 14 % kommer fra Kina og 14 % fra New Zealand. 99 % av både salat og agurk kommer fra EU (herav 86 % (salat) og 84 % (agurk) fra Spania).⁸⁹ Poteter er ikke tatt med i denne risikovurderingen, ettersom det aller meste dyrkes i Norge og ikke blir importert.⁹⁰

Frukt kan være mer langreist. 39 % av alle bananer kommer fra Costa Rica, 36 % fra Ecuador og 15 % fra Colombia. For appelsiner, mandariner og annen sitrusfrukt⁹¹ er tallene 63 % fra Spania, 10 % fra Sør-Afrika og 10 % fra Israel. 75 % av alle epler kommer fra EU (herav 79 % fra Italia), og 10 % kommer fra Chile. 37 % av alle druer kommer fra EU (herav 66 % fra Spania og 34 % fra Italia), og 35 % kommer fra Sør-Afrika.⁹²

Frukt eller grønnsak
Tomater, friske: EU, spesielt Spania og Nederland
Tomater, hermetiske: EU, spesielt Italia; Tyrkia
Løk: EU, spesielt Spania og Nederland; Kina, New Zealand
Salat: EU, spesielt Spania
Agurk: EU, spesielt Spania
Bananer: Costa Rica, Ecuador, Colombia

⁸⁹ UN Comtrade, [Norway's official customs statistics](#), 2017. All countries listed where Norway imports more than 10% of its produce from

⁹⁰ UN Comtrade, [Norway's official customs statistics](#), 2017; Statistics Norway, [Production of potatoes and forage plants, 2014, preliminary figures](#), 9 February 2015

⁹¹ Such as lemons, limes and grapefruit

⁹² UN Comtrade, [Norway's official customs statistics](#), 2017. All countries listed where Norway imports more than 10% of its produce from

Appelsiner: Spania, Sør-Afrika, Israel

Epler: EU, spesielt Italia; Chile

Druer: Spania, Italia, Sør-Afrika

Risikoene

De største bekymringene for landarbeidere dreier seg om barnarbeid, tvangsarbeid, urimelig lange arbeidsdager og lave lønninger.⁹³ 60 % av alle verdens barnarbeidere jobber i landbruket – i alt 98 millioner jenter og gutter.⁹⁴ I Spania og Italia er et stort antall migrantarbeidere fra Afrika sysselsatt i landbrukssektoren under forhold som samsvarer med FNs definisjon av moderne slaveri.⁹⁵

Tomater

Norge importerer friske tomater primært fra EU, spesielt Spania og Nederland. En undersøkelse utført av den britiske avisen The Guardian fant at migrantarbeidere som plukket tomater i Spania, var ansatt på slavelignende vilkår. De fikk blant annet bare halvparten av den lovlige minstelønnen, bodde i dårlige boliger, og lønnen ble holdt tilbake hvis de klaget.⁹⁶

Greenpeace fant at de lovlige grensene for plantevernmidler var overskredet i én av fem prøver på frukt og grønnsaker fra Spania.⁹⁷ WWF anslår at 45 % av alt vann som pumpes opp fra akviferer i Spania, utvinnes ulovlig, og at et av de viktigste bruksområdene for ulovlig utvunnet vann er vanning av landbruksprodukter, spesielt frukt og grønnsaker.⁹⁸

Norge importerer hermetiske tomater primært fra Italia og Tyrkia. Undersøkelser utført av en italiensk påtalemyndighet, frivillige organisasjoner og fagforeninger har avdekket det påtalemyndigheten omtalte som «absolutt utnyttelse» i landets tomathermetiseringsindustri, der plukkere i sesongen arbeidet tolv timer per dag, syv dager i uken, uten pauser, uten tilgang til helsepersonell og innlosjert i dårlige boliger. Arbeidere i Puglia-regionen tjener rundt EUR 30 per dag, men halvparten av det går til mat, transport og ulovlige arbeidsledere som i noen tilfeller har forbindelser til mafiaen.⁹⁹ Det finnes rapporter om de seksuelle overgrepene migrantarbeidere i Italia

⁹³ BSR blog, [Four Human Rights Issues Every Food and Agriculture Company Needs to Understand](#), 12 February 2013

⁹⁴ International Labour Organization, [Child labour in agriculture](#), accessed March 2018

⁹⁵ The Guardian, [The terrible truth about your tin of Italian tomatoes](#), 24 October 2017; The Guardian, [UK shops urged to look at Italian tomato sourcing over exploitation concerns](#), 10 December 2015; Business and Human Rights Resource Centre, [DanWatch report raises concerns about labour exploitation behind canned tomatoes in Danish supermarkets](#), 8 December 2014; The Ecologist, [Scandal of the 'tomato slaves' harvesting crop exported to UK](#), 1 September 2011, 21 February 2017; The Federation of Protestant Churches in Italy, [Slave labour: some aspects of the phenomenon in Italy and Spain](#), date unclear

⁹⁶ The Guardian, [Spain's salad growers are modern-day slaves, say charities](#), 7 February 2011; The Federation of Protestant Churches in Italy, [Slave labour: some aspects of the phenomenon in Italy and Spain](#), date unclear

⁹⁷ Greenpeace, [Pesticide use in Spain](#), 23 November 2005

⁹⁸ WWF, [Illegal water use in Spain](#), May 2006

⁹⁹ The Guardian, [The terrible truth about your tin of Italian tomatoes](#), 24 October 2017; The Guardian, [UK shops urged to look at Italian tomato sourcing over exploitation concerns](#), 10 December 2015; Business and Human Rights Resource Centre, [DanWatch report raises concerns about labour exploitation behind canned tomatoes in Danish supermarkets](#), 8 December 2014; The Ecologist, [Scandal of the 'tomato slaves' harvesting crop](#)

kan bli utsatt for. En italiensk organisasjon for migrantarbeideres rettigheter anslår at over halvparten av alle rumenske kvinner som arbeider i drivhus, tvinges til seksuelle relasjoner med arbeidsgiverne.¹⁰⁰ Ifølge offisielle tall er rundt 100 000 barn i arbeid i Tyrkia, halvparten av dem i landbrukssektoren.¹⁰¹ Syriske flyktninger, også barn, arbeider med å plukke tomater og får betalt mindre enn minstelønnen.¹⁰²

Løk

Norge importerer løk primært fra EU, Kina og New Zealand. WWF anslår at 45 % av alt vann som pumpes opp fra akviferer i Spania, utvinnes ulovlig, og at et av de viktigste bruksområdene for ulovlig utvunnet vann er vanning av landbruksprodukter, spesielt frukt og grønnsaker.¹⁰³ Løk fra Kina og New Zealand må fraktes over store avstander for å komme til Norge, noe som innebærer unødvendige CO2-utslipp. Kina gir ingen garantier for fagforeningsrettigheter¹⁰⁴, og de siste tiårenes enorme tilstrømning av migranter fra distriktene til de store byene er drevet frem av det svært lave lønnsnivået på landsbygda.¹⁰⁵

Salat og agurk

Praktisk talt alt av salat og agurk som Norge importerer, kommer fra Spania. En undersøkelse utført av den britiske avisen The Guardian fant at migrantarbeidere som jobbet i drivhus i Spania, var ansatt på slavelignende vilkår. De fikk blant annet bare halvparten av den lovlige minstelønnen, bodde i elendige boliger, og lønnen ble holdt tilbake hvis de klaget.¹⁰⁶

Greenpeace fant at de lovlige grensene for plantevernmidler var overskredet i én av fem prøver på frukt og grønnsaker fra Spania.¹⁰⁷ WWF anslår at 45 % av alt vann som pumpes opp fra akviferer i Spania, utvinnes ulovlig, og at et av de viktigste bruksområdene for ulovlig utvunnet vann er vanning av landbruksprodukter, spesielt frukt og grønnsaker.¹⁰⁸

Banener

Norge importerer mesteparten av sine bananer fra de største produsentlandene: Costa Rica, Ecuador og Colombia, der det er alvorlige risikoer for brudd på menneske- og arbeidstakerrettigheter.

[exported to UK](#), 1 September 2011, 21 February 2017; France 24, [Modern-day slaves: Europe's fruit pickers](#), 16 June 2016

¹⁰⁰ The Guardian, Raped, beaten, exploited: the 21st-century slavery propping up Sicilian farming, 12 March 2017

¹⁰¹ Business and Human Rights Resources Centre quoting Hurriyet Daily News, [Around 100,000 children in registered labor force in Turkey: Ministry](#), 21 February 2017

¹⁰² The Black Sea, [Syrian child refugees in Turkey work in fields for slave wages](#), 19 January 2017

¹⁰³ WWF, [Illegal water use in Spain](#), May 2006; Syria Deeply, [Inside the Turkish Camps Where Syrian Refugees Work for \\$8 a Day](#), 8 September 2016

¹⁰⁴ ITUC, Survey of violations of trade union rights in [China](#), 2016-2017

¹⁰⁵ Financial Times, [China migration: At the turning point](#), 4 May 2015; China Labour Bulletin, [Migrant workers and their children](#), Accessed March 2018; China Labour Bulletin, [Employment and wages](#), Accessed March 2018

¹⁰⁶ The Guardian, [Spain's salad growers are modern-day slaves, say charities](#), 7 February 2011; Periodismohumano, [The Spanish cucumber's taste of slavery](#), 4 November 2011; also reported more recently in The Local, [Spain's salad growers demand end to exploitation](#), 17 February 2016

¹⁰⁷ Greenpeace, [Pesticide use in Spain](#), 23 November 2005

¹⁰⁸ WWF, [Illegal water use in Spain](#), May 2006

En gammel Human Rights Watch-rapport fra 2002 fant at barnarbeid var utbredt på bananplantasjene i Ecuador. De fleste begynte å arbeide i 10–12-årsalderen, og den gjennomsnittlige arbeidsdagen varte i tolv timer.¹⁰⁹ I Ecuador sies bruken av barnarbeid å ha blitt redusert.¹¹⁰

I 2007 vedgikk bananselskapet Chiquita å ha gitt økonomisk støtte til en paramilitær organisasjon i Colombia som amerikanske myndigheter anså som en terroristgruppe, og gikk med på å betale en bot på USD 25 millioner.¹¹¹ Det er ikke kjent i hvilket omfang denne praksisen fortsatt pågår, spesielt i lys av at en fredsavtale er blitt signert i Colombia.

Ecuadors ombud,¹¹² Oxfam Deutschland¹¹³ og kampanjegruppen Banana Link¹¹⁴ opplyser at menneskerettigheter jevnlig brytes på bananplantasjer, at det er risiko for urimelig lange arbeidsdager, ingen trygderettigheter, lønninger under minstelønnen, trakassering av fagforeningsledere og miljø- og helsefarer som skyldes spraying med plantevernmidler fra luften. Krefthyppighet og dødelighet er betydelig høyere i provinser der det dyrkes bananer, enn i det øvrige Ecuador.¹¹⁵

Appelsiner

Norge importerer det meste av sine appelsiner fra Spania, Sør-Afrika og Israel. De som kommer fra Sør-Afrika og Israel er langreste og innebærer unødige CO2-utslipp.

28 % av Israels eksport av landbruksprodukter er anslått til å komme fra ulovlige bosettinger på okkupert land,¹¹⁶ og det er kjent at norske importører kjøper frukt og grønnsaker som er dyrket på ulovlige bosettinger, men merket på en måte som tilsier at de er produsert i selve Israel.¹¹⁷ Siden 2015 har EU stilt krav om at frukt og grønnsaker som importeres fra israelske bosettinger på Vestbredden, Gaza og Golanhøydene, skal merkes deretter og ikke som israelske produkter.¹¹⁸ Det er ikke endelig avgjort hvorvidt Norge har begynt å følge disse EU-kravene. Brudd på fagforeningsrettigheter skjer jevnlig i Israel.¹¹⁹

I 2011 publiserte Human Rights Watch en detaljert rapport som tok for seg arbeidernes kår på fruktfarmer i Sør-Afrika. De fant at arbeidere jevnlig nektes tilstrekkelige boliger, ordentlig verneutstyr og grunnleggende arbeidstakerrettigheter, og at de eksponeres for plantevernmidler uten å bruke ordentlig verneutstyr og hindres i å stifte fagforeninger. Disse krenkelsene er dessuten

¹⁰⁹ Human Rights Watch, [Ecuador: Widespread Labor Abuse on Banana Plantations](#), April 2002

¹¹⁰ Democracia Abierta (the Latin section of OpenDemocracy), [Bananas and the continuing violation of human rights in Ecuador](#), 3 September 2015

¹¹¹ Business and Human Rights Resource Centre, [Chiquita lawsuits \(re Colombia\)](#), Accessed March 2018

¹¹² Democracia Abierta (the Latin section of OpenDemocracy), [Bananas and the continuing violation of human rights in Ecuador](#), 3 September 2015

¹¹³ Business and Human Rights Centre, [Costa Rica & Ecuador: Oxfam reports on labour abuses & “inhumane conditions” in pineapple & banana farms sold in Germany](#), 7 June 2016

¹¹⁴ Fairtrade Foundation, [About bananas](#), Accessed March 2018

¹¹⁵ Danwatch, [They live and die by bananas](#), Accessed March 2018

¹¹⁶ Who profits, [Made in Israel: agricultural exports from the Occupied Territories](#), April 2014; Corporate Watch, [Profiting from the occupation](#), 2009

¹¹⁷ Fagforbundet, Norwegian union of municipal and general employees and Norwegian People's Aid, [Dangerous liaisons II: Norwegian ties to the Israeli occupation](#), 2016

¹¹⁸ European Commission, [Interpretative Notice on indication of origin of goods from the territories occupied by Israel since June 1967](#), 11 November 2015; The Guardian, [EU issues guidelines on labelling products from Israeli settlements](#), 11 November 2015

¹¹⁹ ITUC, Survey of violations of trade union rights in [Israel](#), 2016-2017

regelen snarere enn unntak.¹²⁰ Lokale frivillige organisasjoner identifiserer mange av de samme problemene.¹²¹ Oxfam Deutschland har ganske nylig undersøkt arbeidernes kår – hovedsakelig kvinners – på drueplantasjer og funnet at de ofte ikke får minstelønn, at de eksponeres for plantevernmidler og utsettes for diskriminering.¹²² Den sørafrikanske menneskerettighetskommisjonen undersøkte forholdene på plantasjer i 2003 og fant barnearbeid, lave lønninger, ulovlige fremmedarbeidere, manglende kjennskap til arbeidsrett samt kronisk misbruk av alkohol.¹²³ Det amerikanske arbeidsdepartementet rapporterer også at barnearbeid benyttes på sørafrikanske farmer, også på sitrusfarmer.¹²⁴

WWF anslår på grunnlag av tall fra spanske miljømyndigheter at 45 % av alt vann som pumpes opp fra akviferer i Spania, utvinnes ulovlig. Et av de viktigste bruksområdene for ulovlig utvunnet vann er vanning av landbruksprodukter, spesielt frukt og grønnsaker.¹²⁵

Epler

Norge importerer mesteparten av sine epler fra EU, spesielt Italia, og fra Chile.

Den internasjonale arbeidsorganisasjonen rapporterer at sesongarbeidere på plantasjer i Chile er ansatt uten grunnleggende arbeidstakerrettigheter, blant annet med lave lønninger, manglende jobbstabilitet og manglende rettssikkerhet. Halvparten av sesongarbeiderne som plukker frukt, er kvinner, og 70 % av dem arbeider uten kontrakt.¹²⁶ Barnearbeid brukes i Chiles landbrukssektor.¹²⁷ En tredjedel av Chiles arbeidstakere nektes minstelønn, arbeidstidsbegrensninger, en skriftlig kontrakt eller pensjonsinnskudd, slik loven krever. Disse mislighetene er verre i landbruksregioner;¹²⁸ Oxfam Novib anslår at en tredjedel av landarbeiderne er midlertidig ansatt, og at en tredjedel av disse mangler kontrakt.¹²⁹

Det foreligger omfattende rapportering av overgrep mot migrantarbeidere som plukker frukt i Italia, men disse anklagene dreier seg mer om tomater og druer enn om epler.

Druer

Norge importerer det meste av sine druer fra Spania, Italia og Sør-Afrika.

I 2011 publiserte Human Rights Watch en detaljert rapport som tok for seg arbeidernes kår på fruktfarmer i Sør-Afrika. De fant at arbeidere jevnlig nektes tilstrekkelige boliger, ordentlig verneutstyr og grunnleggende arbeidstakerrettigheter, og at de eksponeres for plantevernmidler uten å bruke ordentlig verneutstyr og hindres i å stifte fagforeninger. Disse krenkelsene er dessuten regelen snarere enn unntak.¹³⁰ Lokale frivillige organisasjoner identifiserer mange av de samme

¹²⁰ Human Rights Watch, [South Africa: Farmworkers' Dismal, Dangerous Lives](#), 23 August 2011

¹²¹ H. Kotze, [Farmworker Grievances in the Western Cape, South Africa, ACCESS Case Story Series No. 3](#), 2013

¹²² Oxfam Deutschland, [Sold cheap and paid dearly](#), October 2017

¹²³ South African Parliamentary Monitoring Group, [Meeting report: conditions of farmworkers: SA Human Rights Commission briefing](#), 1 June 2005

¹²⁴ US Department of Labor, [South Africa](#), 2016

¹²⁵ WWF, [Illegal water use in Spain](#), May 2006

¹²⁶ IPS News, [Seasonal Agricultural Workers Left Out of Chilean Boom](#), 23 May 2014

¹²⁷ US Department of Labor, [Child labor and forced labor reports, Chile](#), 2016; International Trade Union Confederation, [Chile: Problems With Core Labour Standards](#), 5 October 2009

¹²⁸ International Labour Review, [Labour law violations in Chile](#), 23 December 2013

¹²⁹ Oxfam Novib, [Labour Legislation and Waged Agricultural Workers](#), September 2007

¹³⁰ Human Rights Watch, [South Africa: Farmworkers' Dismal, Dangerous Lives](#), 23 August 2011

problemene.¹³¹ Oxfam Deutschland har ganske nylig undersøkt arbeidernes kår – hovedsakelig kvinners – på drueplantasjer og funnet at de ofte ikke får minstelønn, at de eksponeres for plantevernmidler og utsettes for diskriminering.¹³² Den sørafrikanske menneskerettighetskommisjonen undersøkte forholdene på plantasjer i 2003 og fant barnearbeid, lave lønninger, ulovlige fremmedarbeidere, manglende kjennskap til arbeidsrett samt kronisk misbruk av alkohol.¹³³ Det amerikanske arbeidsdepartementet rapporterer også at barnearbeid benyttes på sørafrikanske farmer, også på drueplantasjer.¹³⁴

I Italia finnes det rapporter om de seksuelle overgrepene migrantarbeidere kan bli utsatt for. En italiensk organisasjon for migrantarbeideres rettigheter anslår at over halvparten av alle rumenske kvinner som arbeider i drivhus, tvinges til seksuelle relasjoner med arbeidsgiverne.¹³⁵

Greenpeace fant at lovlige grenser for plantevernmidler var overskredet i én av fem prøver på frukt og grønnsaker fra Spania.¹³⁶ WWF anslår på grunnlag av tall fra spanske miljømyndigheter at 45 % av alt vann som pumpes opp fra akviferer i Spania, utvinnes ulovlig. Et av de viktigste bruksområdene for ulovlig utvunnet vann er vanning av landbruksprodukter, spesielt frukt og grønnsaker.¹³⁷

¹³¹ H. Kotze, [Farmworker Grievances in the Western Cape, South Africa, ACCESS Case Story Series No. 3](#), 2013

¹³² Oxfam Deutschland, [Sold cheap and paid dearly](#), October 2017

¹³³ South African Parliamentary Monitoring Group, [Meeting report: conditions of farmworkers: SA Human Rights Commission briefing](#), 1 June 2005

¹³⁴ US Department of Labor, [South Africa](#), 2016

¹³⁵ The Guardian, Raped, beaten, exploited: the 21st-century slavery propping up Sicilian farming, 12 March 2017

¹³⁶ Greenpeace, [Pesticide use in Spain](#), 23 November 2005

¹³⁷ WWF, [Illegal water use in Spain](#), May 2006